Врз основа на член 66 став 2 од Законот за основното образование („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 161/2019), министерот за образование и наука донесе:

У П А Т С Т В О

за постапката за пријавување и заштита на ученик жртва на која било од формите на насилство, злоупотреба и занемарување

1. Вовед

Законот за основното образование (во понатамошниот текст: Законот) предвидува обврска на основните училишта да постапуваат во случаите на насилство над ученици/чки, да преземаат мерки за заштита на учениците жртви на насилство и да спроведуваат активности за превенција од насилство.

Превенцијата и заштитата од насилство над деца бара мултисекторски пристап и соработка меѓу релевантните сектори, како здравство, образование, социјална заштита, полиција и здруженија на граѓани. Сите овие сектори имаат еднаква одговорност и треба активно да спроведуваат мерки за заштита и превенција од насилство.

Насилството над децата и меѓу децата е комплексен проблем, за чие решавање и соодветен одговор се неопходни стручни и сензитивни кадри во образованието. Оттука, ова Упатство има за цел да им помогне на основните училишта во примена на посистематски третман и одговор кон насилството над децата.

Секој случај на насилство е посебен и бара различни мерки за заштита на жртвите и промена на однесувањето на сторителите, приспособени на специфичниот контекст во кој се случило насилството, потребите и карактеристиките на жртвата и на сторителот, особено кога сторителот е дете. Оттука, не е возможно секој случај на насилство однапред да се предвиди и да се дадат готови решенија како одговор.

При читањето на ова Упатство основните училишта треба да прават разлика меѓу термините „мора“, „се/е должно/и“, „ќе“, „не смее“, со кои се означува начинот на којшто училиштата се обврзани да се однесуваат, и термините „може/ат“, „се препорачува“ и „треба“, со кои се означуваат мерките и активностите што се препорачува да се преземат. Сепак, ова не значи дека препораките не мора да се почитуваат.

За да се разбере правилно, Упатството мора да се чита и применува во целост, а секоја одредба се разбира и толкува во духот на целиот текст, неговата цел и принципите.

Ова Упатство е составено од:

- Вовед, кој содржи преглед на законските одредби, предмет и цел на Упатството, намена и опфат, и поимник;
- Принципи, каде што се дефинирани фундаменталните принципи при спроведувањето на ова Упатство;
- Видови насилство, каде што се дефинирани различните видови насилство, начините на кои се случува и карактеристиките на жртвите и сторителите;
- Превенција од насилно однесување и спречување на насилство;
- Интервенција, каде што се дефинирани начините на препознавање и пријавување на насилство, прекинување на насилството, смирување на ситуацијата, заштита од насилство и промена на однесувањето на сторителот;
- Евиденција, каде што е дефиниран начинот на евидентирање и формуларите за евиденција;
- Меѓусекторска соработка во превенцијата и заштитата од насилство над ученици;
- Завршни одредби; и
- Прилози кои содржат табела за поделба на видовите насилство на три нивоа, прилози со формуларите кои треба да се користат за евиденција на насилството и евиденција на мерките што се преземаат за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот.

1.2. Преглед на законските одредби од Законот за основното образование

Целите на основното образование (согласно член 7) вклучуваат обезбедување на систематски пристап за поттикнување на когнитивниот, социо-емоционалниот и психомоторниот развој на ученикот, развивање самодоверба и свесност за својата индивидуалност и одговорност за своите постапки, воспитување за почитување на различностите и човековите права, подготвување на учениците за одговорен живот во слободно и демократско општество и унапредување на здравиот начин на живеење. Остварувањето на овие цели не е возможно доколку училиштата не се безбедни средини, доколку насилството се премолчува, жртвите се остваат сами на себе, а сторителите не се санкционираат.

Членот 5 предвидува забрана за дискриминација врз која било основа во сите области на дејствување на основното училиште, додека вработените во основните училишта се задолжуваат да ја промовираат еднаквоста и правичноста меѓу сите ученици и активно да се спротивставуваат на сите облици на дискриминација и насилство. Законот предвидува и глоба во износ од 401 до 500 евра за прекршок на директорот, доколку во основното училиште се врши дискриминација.

Со цел унапредување на интеркултурализмот и меѓуетничката интеграција, а со тоа и намалување на меѓуетничките предрасуди, омраза и насилство, Законот предвидува формирање на тим за училишна интеграција и организирање на активности за промоција на интеркултурализмот (член 46).

Законот предвидува и обврска на училиштата да се грижат за здравствената и социјалната заштита на учениците преку соработка со здравствените институции, соработка со установи за социјална заштита за помош и поддршка на учениците од ранливите општествени групи, како и грижа за сексуалното и репродуктивното здравје преку обезбедување информации засновани врз научни сознанија, човекови права, родова еднаквост и промовирање и почитување на различностите (член 48).

Во рамки на годишната програма за работа на основното училиште, Законот предвидува обврска да се планираат активности за промоција на добросостојбата на учениците, спречување на дискриминација, заштита од насилство, злоупотреба и занемарување, инклузивни практики и меѓуетничка интеграција (член 49 став 5).

Членот 65 предвидува обврска за секој вработен во училиштето да се грижи за најдобриот интерес на ученикот, да го почитува неговото достоинство и правата на детето од Конвенцијата за правата на детето. Притоа, Законот забранува телесно, психичко и сексуално малтретирање и казнување на ученикот и понижувачко постапување и однесување кон него (член 65 став 2), а се предвидува глоба од 401 до 500 евра за директорот, доколку во училиштето се врши телесно, психичко и сексуално малтретирање.

Клучниот член, врз чија основа се донесува ова Упатство, членот 66, предвидува обврска на директорот да го пријави секој облик на насилство, злоупотреба и занемарување и да спроведе мерки за заштита на ученикот жртва. За непочитување на членот 66 е предвидена глоба од 401 до 500 евра за директорот на основното училиште. Секако, членовите 65 и 66 не значат дека директорот самостојно треба да спроведува мерки и активности за превенција и заштита од насилство, туку дека има обврска да воспостави ефикасен и ефективен систем за превенција и заштита од насилство, преку примена на ова Упатство.

1.3. Предмет и цел

Целта на ова Упатство е да ја уреди постапката за пријавување и заштита на учениците жртви на која било форма на насилство, злоупотреба и занемарување.

Упатството ги уредува мерките и активностите што ги преземаат основните училишта во случаите на насилство над ученик и мерките за промена на однесувањето на сторителот.

Упатството ги уредува мерките и активностите за превенција од насилство и соработката со другите институции при осмислувањето и спроведувањето на овие мерки.

1.4. Намена и опфат

Упатството е наменето за сите вработени лица во основните училишта. Директорот, наставниците и стручните соработници се должни и надлежни да го спроведуваат ова Упатство.

Упатството е наменето и за учениците/ученичките, родителите/старателите, членовите на телата на училиштето, претставниците на останатите институции вклучени во системот на превенција и заштита од насилство над деца, како Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Министерството за внатрешни работи и Јавното обвинителство.

Упатството се однесува на кој било вид насилство чија жртва или сведок е ученик во основното училиште. Притоа не е важно каде се случило насилството (во училиштето или дворот, на патот до училиштето или до домот, во домот и на кое било друго место). Упатството се применува секојпат кога насилството се случува во училиштето и/или кога вработените во училиштето имаат сознанија или сомнеж дека ученик бил или е жртва на насилство на кое било место, а притоа насилството не се разрешило или, пак, ученикот поради насилството трпи негативни последици врз здравјето и развојот.

1.5. Поимник

Поимите што се употребуваат во ова Упатство го имаат следното значење:

- Насилство – сите форми на насилство, злоупотреба и занемарување опфатени во глава 3 и прилог 1.
- Ученик – секој ученик и/или ученичка запишан/а во основното училиште.
- Ученик жртва – секој ученик за кој училиштето има сознанија или се сомнева дека доживеал или доживува насилство.
- Ученик сторител – секој ученик за кој училиштето има сознанија или за којшто постојат основани сомненија дека сторил насилство.

- Сторител – секој ученик и/или возрасен за кој училиштето има сознанија или за којшто постојат основани сомненија дека сторил насилство.
- Училиште – секое основно училиште на територијата на Република Северна Македонија.
- Вработени – сите вработени во основното училиште.
- Наставници – сите наставници вработени или ангажирани во основното училиште.
- Стручни соработници – сите стручни соработници вработени или ангажирани во основното училиште (педагог, психолог, специјален едукатор и рехабилитатор, социолог, социјален работник, библиотекар и друго).
- Интерен акт – се однесува на интерен акт на училиштето кој содржи правила за начинот на однесување на учениците, вработените, родителите/старателите и членовите на телата на училиштето поврзани со забрана за насилство, злоупотреба, занемарување и дискриминација. Интерниот акт може да биде куќен ред, протокол, политика, правила на однесување или сличен документ или дел од документ.
- Контакт-лице за пријавување насилство – стручен соработник и негов заменик назначен од директорот на основното училиште како контакт-лице за пријавување насилство во рамки на училиштето.
- Виктимизација – трпење на штетни последици од страна на лице поради преземање дејства за заштита, односно пријавување на насилство, започнување постапка за заштита, сведочење во текот на постапката или на друг начин учество во постапка за заштита од насилство, дискриминација или друга повреда на правата.

2. Принципи

Училиштата го спроведуваат ова Упатство врз основа на фундаменталните принципи:

- Најдобар интерес на детето
- Почитување на различностите и забрана за дискриминација
- Почитување на правото на самоопределување
- Учество
- Приватност
- Доверливост
- Жртвата не е виновна
- Пропорционалност
- Информираност
- Стручност и одговорност

- Должно внимание
- Забрана за непотизам и корупција.

При спроведувањето на мерките и активностите за превенција и заштита од насилство над ученици, училиштето не смее да ги прекрши фундаменталните принципи, а активностите и мерките што се преземаат не смеат да резултираат со повреда на принципите.

2.1. Најдобар интерес на детето

Училиштето е должно при спроведувањето на ова Упатство да се води од најдобриот интерес на детето.

Најдобриот интерес на детето подразбира постапување и одлучување при кои примарно значење имаат интересите на детето за негова заштита, воспитување и правилен раст и развој и ефектите што таквото постапување, односно одлучување, ги има врз детето.

Најдобар интерес на детето е преовладување на тој интерес над интересите на родителите, старателите, училиштето, институциите или заедниците во ситуации кога овие интереси се разликуваат од интересите на детето.

При одлучување за најдобриот интерес на детето, училиштето е должно да ги земе предвид сите карактеристики на детето и контекстот во кој живее. Карактеристики на детето кои се земаат предвид се неговиот род, родов идентитет, возраст, здравствена состојба, семејна состојба, социјален статус и економска состојба, сексуална ориентација, етничка припадност, религија, попреченост и која било друга карактеристика.

2.2. Еднаквост и забрана за дискриминација

При примената на ова Упатство училиштето не смее да прави разлики во постапувањето со и во третманот на ученик жртва, ученикот сторител, нивните родители/старатели, возрасен сторител, вработените, другите ученици и возрасни засегнати од насилството, а врз основа на раса, боја на кожа, национално или етничко потекло, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, други видови уверувања, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус, или кој било друг основ.

Примената на овој принцип не го спречува училиштето да ги земе предвид карактеристиките на ученикот, карактеристиките на неговите родители/старатели и

мотивот за насилството и врз нивна основа да донесува одлуки и да спроведува соодветни мерки за превенција и заштита од насилство, а мерките и пристапот да ги приспособи на специфичните потреби и околности на секој ученик. Напротив, различностите придонесуваат кон различен степен на ранливост на насилство, различно доживување на насилството, различни последици и реакции на насилството, кои училиштето мора да ги има предвид.

Училиштето не смее да донесува одлуки во врска со заштитата од насилство засновани врз стигма и предрасуди. Училиштето не смее да ги перпетуира и да ги зацврстува стигмата и предрасудите врз која било основа, во ниту една сфера од своето дејствување, а особено при спроведувањето на ова Упатство. Стигмата и предрасудите доведуваат до дискриминација, а многу често ја зголемуваат ранливоста на насилство или се директна причина за насилството. Превенцијата на насилството се спроведува преку мерки и активности за намалување на стигмата и предрасудите кон различните категории ученици, а особено кон учениците Роми, припадниците на помали етнички заедници, учениците со попреченост, девојчињата, ЛГБТИ учениците, сиромашните или други категории на маргинализирани ученици.

2.3. Почитување на правото на самоопределување

При спроведувањето на ова Упатство училиштето го почитува правото на самоопределување на ученикот. Секој ученик има право на самоопределување во врска со неговиот личен идентитет, поврзан со религијата, верското и политичкото уверување, националната или етничката припадност, родот, сексуалната ориентација и родовиот идентитет. Училиштето не смее да се вмешува, да го преиспитува, да се обидува да го промени или да го осудува ученикот за неговиот избор поврзан со самоопределувањето.

2.4. Учество

При спроведувањето на ова Упатство училиштето е должно да ги вклучува сите засегнати страни, пред сè учениците жртви, учениците сторители, учениците сведоци на насилството, кој било друг ученик или возрасен засегнат од насилството, родителите или старателите. Секогаш кога ќе се процени дека има потреба, училиштето ќе вклучи претставници од други институции, како центар за социјална работа, здравство, полиција, јавно обвинителство, локалната самоуправа, како и надворешни експерти од одредена област или претставници од здруженија на граѓани кои имаат знаења и експертиза за спречување и заштита од насилство.

Во случаи во кои училиштето проценува дека вклучувањето на родителите/старателите или која било друга страна е спротивно на интересот на детето или со нивното вклучување може да се случи виктимизација, директен ризик

или зголемување на ризикот од која било форма на насилство, училиштето нема да ги вклучи родителите/старателите. За оваа одлука училиштето ќе го извести Центарот за социјална работа, а понатамошните мерки и активности ќе се спроведат во консултација и соработка со службите за социјална и детска заштита.

Мислењето, желбите и потребите на учениците жртви се најважни при донесувањето одлуки и спроведувањето на мерките и активностите за заштита од насилство. Училиштето е должно да го вклучи ученикот жртва во донесувањето на одлуки и да му ги објасни на разбирлив начин, соодветен за возраста, зрелоста и капацитетите на ученикот сите одлуки, можности, постапки и последици.

2.5. Приватност

Секое дете има право на приватност. Училиштето ја почитува приватноста на учениците при спроведувањето на ова Упатство.

Училиштето не смее да го изложи ученикот на самоволно или незаконско вмешување во приватниот и семејниот живот, неговиот дом или неговите лични преписки, како ни на напади на неговата чест, углед и достоинство.

Училиштето е должно да разговара во приватни простории со учениците при спроведувањето на мерките за заштита на ученик жртва и мерките за промена на однесувањето на учениците сторители. При одлучувањето и спроведувањето на овие мерки ќе се вклучат само неопходните лица, во согласност со ова Упатство.

2.6. Доверливост

Сите информации поврзани со случајот на насилство, жртвата и сторителот, како и информациите на другите страни засегнати од насилството се доверливи.

Секој вработен во училиштето, или други стручни лица, кои имаат какви било информации за случајот на насилство, имаат обврска да ги чуваат и не смеат да ги споделуваат со лица кои не се вклучени во овозможувањето заштита и поддршка.

Училиштето може да ги известува медиумите за случаи на насилство, во обем и на начин на кој ќе се заштитат личните податоци на сите вклучени и засегнати од случајот, согласно одредбите од Законот за заштита на личните податоци. При информирањето на медиумите училиштето е должно да обезбеди согласност од жртвата, освен во случаите во кои медиумите веќе знаат за случајот и бараат информации од училиштето.

Училиштето е должно да му објасни на разбирлив начин согласно со возраста, зрелоста и капацитетите на ученикот, што значи доверливоста и кои се другите лица

со кои ќе биде споделена информацијата, нивната улога и обврски во понатамошните постапки, мерки и активности.

Вработениот на кој ученикот му се доверува за насилството не смее да гарантира апсолутна доверливост на ученикот доколку процени дека информациите за случајот на насилство треба или има обврска да ги сподели со други лица, надлежни за овозможување заштита и поддршка.

2.7. Жртвата не е виновна

Училиштето не смее да создава атмосфера во која жртвата на насилството или нејзините родители/старатели се обвинува/ат за насилството.

Училиштето презема соодветни мерки на обезбедување за да осигури дека ученикот нема да стекне впечаток дека со пријавување на насилството создава проблеми во училиштето. Овие мерки подразбираат комуникација со ученикот со смирен тон и постојано вербално уверување дека е исправно што пријавил и дека тоа е од голема помош за училиштето, објаснување на значењето на пријавувањето насилство и негативните последици од премолчувањето и слично.

При давањето заштита и поддршка на жртвата, училиштето ги уважува и им дава легитимитет на личните доживувања на жртвата, без да се повикува на факти кои изгледаат како очигледни.

Активностите и мерките за заштита на ученикот жртва на насилство не смеат да резултираат со виктимизација, исклучување или изолирање, непосреден ризик или зголемен ризик на кој било вид насилство за жртвата.

Дури и во случаите во кои ќе се утврди дека обвинетиот не го сторил насилството, жртвата не смее да се обвинува дека лажела или дека не требала да пријави.

Доколку сторителот е ученик, училиштето ќе донесе одлуки поврзани со мерките и активностите кон сторителот засновани врз разбирање и информираност за условите, карактеристиките и контекстот во кој живее ученикот сторител.

2.8. Пропорционалност

Училиштето презема пропорционални мерки и активности во врска со превенцијата и заштитата од насилство.

Пропорционалност означува дека мерките на заштита и поддршка кон жртвата ќе бидат целисходни и сразмерни на последиците од насилството. Мерките што се премногу заштитнички можат да придонесат кон обележување на жртвата како таква во околината, дополнително намалување на самодовербата и губење на

социјалните контакти, кои во одредени случаи се клучна поддршка за да може жртвата да ги надмине последиците од насилството.

Пропорционалноста означува дека мерките кои ќе се преземат кон ученикот сторител ќе бидат целисходни и сразмерни со сериозноста на насилството и последиците кон жртвата. Мерките кон ученикот сторител имаат за цел превенција од повторување на насилството и ресоцијализирање преку психо-социјална поддршка, едукација и влијание врз факторите што придонеле за насилното однесување. Педагошките мерки се спроведуваат исклучиво во согласност со Законот за основното образование и само во случаите кога другите мерки и активности не дале резултати.

2.9. Информираност

Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието и основните училишта ќе ги информираат учениците, родителите, локалната самоуправа, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Министерството за внатрешни работи, Јавното обвинителство и здруженијата на граѓани за содржината на ова Упатство.

При уписот на ученици, училиштето е должно да ги информира родителот/старателот и ученикот, на разбирлив начин соодветен на возраста и зрелоста, за содржината на ова Упатство.

Училиштата се должни да го постават ова Упатство на своите веб-страници, заедно со другите релевантни документи и материјали за спречување и заштита од насилство над учениците.

При овозможувањето на заштитата и поддршката на ученикот жртва, вработениот во училиштето ќе го информира ученикот за одредбите од ова Упатство, како и за сите останати постапки, можности и последици, на разбирлив начин, соодветен на возраста и капацитетите на ученикот. Доколку вработениот не го знае одговорот на некое прашање, не смее да му дава неточни или непроверени информации на ученикот. Вработениот ќе го провери одговорот и дополнително ќе го информира ученикот.

Секогаш кога е можно и соодветно, а во согласност со принципот на најдобар интерес на детето и принципот на учество, училиштето ќе се труди да овозможи ученикот да донесе одлуки засновани врз информираност.

2.10. Стручност и одговорност

Секој вработен во училиштето може да се најде во улога на прво лице на кое ученикот му се доверува за насилството. Училиштето ќе се осигури дека вработените во училиштето, а особено наставниците и стручните соработници, ги имаат потребните вештини, знаења и вредности за да овозможат соодветна заштита и поддршка, како и донесување на одлуки засновани врз знаења и факти во согласност со современите научни сознанија за превенција и заштита од насилство.

Училиштето, во соработка и со поддршка од Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието, води сметка сите вработени, а особено наставниците и стручните соработници, да имаат соодветни компетенции, знаења, вештини и вредности за соодветно да даваат заштита и поддршка во случаите на насилство, во согласност со законите и подзаконските акти за компетенции на кадарот.

Училиштето, согласно ова Упатство и согласно внатрешната хиерархија и поделба на работните задачи, е одговорно за ефикасен и ефективен одговор во случаите на насилство, можните последици што можат да настанат при немање ваков одговор или пак од необрнување должно внимание на случаите на насилство. Сите одлуки донесени од училиштето и вработените, а поврзани со мерките и активностите за поддршка и заштита од насилство, мора да се оправдани или оправдливи и во согласност со принципите од ова Упатство, позитивните прописи, стручноста и современите знаења од областа.

2.11. Должно внимание

Училиштето е должно да постапува со должно внимание при спроведувањето на ова Упатство, односно при воочувањето на насилството, интервенциите за негово спречување, заштитата на ученикот жртва и мерките за промена на однесувањето на ученикот сторител.

Принципот на должно внимание означува обврска на училиштата да се однесуваат со потребното внимание и грижа во спроведувањето на мерките и активностите за превенција и заштита од насилство, кое би можело да се очекува од разумно, претпазливо и одговорно лице, со свесност за последиците и можните ризици од (не)преземањето на конкретни мерки и дејства.

2.12. Забрана за непотизам и корупција

Училиштето и вработените при спроведување на ова Упатство дејствуваат независно, непристрасно и самостојно, во согласност со ова Упатство и останатите позитивни прописи.

При спроведувањето на ова Упатство се почитуваат одредбите од Законот за спречување корупција и судир на интереси. Секој вработен во училиштето е должен да ги пријави сознанијата за прекршувањето на Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси до го пријави во Државната комисија за спречување на корупцијата.

Ниту еден вработен во училиштето при спроведување на мерките и активностите за спречување и заштита од насилство не смее да дејствува и/или да се воздржи од дејствување, под влијание на примена корист од каков било вид или ветување за примање на корист.

Доколку вработен во училиштето кој одлучува за и спроведува мерки и активности за заштита од насилство, има судир на интереси, должен е да го изјави тоа и да се изземе од тимот. Под судир на интереси се подразбира состојба во која вработеното лице има приватен интерес што влијае или може да влијае врз непристрасното вршење на неговите должности за превенција и заштита од насилство.

3. Видови насилство

Под насилство се подразбираат сите форми на физичко, психичко, емоционално, социјално, сексуално и кибернасилство, повреди или злоупотреба, занемарување или несовесно постапување, малтретирање или експлоатација.

За насилство зборуваме кога некој намерно ќе повреди и ќе направи другиот да се почувствува непријатно, загрозено или повредено.

3.1. Злоупотреба

Злоупотребата претставува насилство што се повторува често врз истата личност.

Злоупотреба во училиштен контекст претставува сè што некој поединец или институција прави или не прави, што директно влијае или индиректно му наштетува на ученикот или ја намалува можноста за безбеден и здрав развој и го доведува до чувство на немоќ, нерамноправна и зависна позиција од некој поединец/институција.

3.2. Занемарување

Занемарување или негрижа значи неуспех да се задоволат физичките и психолошките потреби на ученикот, да се заштити од опасност, или да се даде медицинска грижа, регистрација во книгата на родени или други услуги, кога оние кои се одговорни за грижата за учениците имаат средства, знаење и пристап до услугите за да го сторат тоа. Занемарувањето се разликува од сиромаштија, кога родителите/старателите, и покрај најдобрата желба, не се во состојба да му го дадат на ученикот она што му е потребно за неговиот развој. Занемарувањето вклучува:

- Физичко занемарување: неспособност да се заштити ученикот од повреди, преку недоволен надзор, неможност да му се обезбедат основните потреби, вклучувајќи: соодветна храна, засолниште, облека и основна медицинска нега;
- Психолошко или емоционално занемарување: односно недостиг на емоционална поддршка и љубов, хронично невнимание и запоставување на ученикот;
- Занемарување на физичкото или менталното здравје на ученикот: недавање на основна медицинска грижа;
- Образовно занемарување: непочитување на законите кои бараат старателите да им обезбедат образование на учениците преку редовна настава во училиште или на друг начин; и
- Напуштање.

Занемарување во училиштен контекст претставува негрижливо постапување, односно пропусти и недоволна насоченост и посветеност на возрасните/вработените во училиштата, родителите/старателите и одговорните служби во однос на учениците, односно неможност да одговорат на нивните основни развојни потреби и барања. Ова подразбира занемарување на основните услови за сместување, безбедност и сигурност на ученикот, занемарување на правилниот надзор и заштита од повреди, недавање на соодветна нега и здравствена грижа, несоодветна исхрана, запоставување на емоционалните потреби на ученикот, образовно и воспитно занемарување.

3.3. Експлоатација

Експлоатацијата на ученици се однесува на искористување на ученикот и/или на неговата работна сила од страна на родителите или старателите, или на трети лица во кои ученикот има доверба, а во корист на други лица или институции. Тоа опфаќа и киднапирање и продажба на ученик заради работна или сексуална експлоатација. Последици од експлоатација се нарушување на физичкото и менталното здравје, нарушување/прекинување на образовниот процес, како и попречување на моралниот, социјалниот и емоционалниот развој на ученикот.

3.4. Физичко насилство

Физичкото насилство претставува однесување во кое преку употреба на физичка сила и со или без други средства се посегнува по телото на ученикот. Физичкото насилство може да има фатален и/или нефатален исход, а се однесува на:

- физичко малтретирање меѓу учениците или од страна на возрасен, и

- секое физичко казнување и сите други облици на тортура, сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување.

Телесното казнување претставува користење на физичка сила со цел да се предизвика одреден степен на болка или непријатност, колку и да е мала. Повеќето од казните вклучуваат удирање шлаканици или плескање со рака, или примена на камшик, стап, појас, чевли, клучеви, дрвена лажица или др. Но, исто така, може да вклучи, на пример, клоцање, тресење или фрлање на ученикот, гребење, штипење, гризење, влечење за коса, тегнење за уши, каснување, принудувајќи ги учениците да останат во непријатни положби (држење на рацете кренати или стоење на една нога), потоа палење, нанесување изгореници или принудно голтање.

Учениците со попреченост можат да бидат предмет на посебни форми на физичко насилство, какви што се:

- Присилна стерилизација, особено на девојчиња;
- Насилство во маскирана форма како третман (на пример, електроконвулзивна терапија – ЕКТ, и електрични шокови кои се користат како „аверзивен третман“, кој всушност служи за контрола на однесувањето на децата); и
- Намерно нанесување на повреда врз ученик која резултира со попреченост, со цел да ги искористат како питачи на улица или на други места.

3.5. Психичко и емоционално насилство

Психичкото насилство претставува психолошко малтретирање, вербална злоупотреба и емоционална злоупотреба или занемарување, кое може да вклучува:

- Сите форми на постојани штетни интеракции со учениците, на пример, кажување или посочување дека се безвредни, несакани, непосакувани, загрозени или дека вредат само за задоволување на потребите на другите;
- Заплашување, тероризирање и закани, искористување, отфрлање, игнорирање и изолирање;
- Негирање на емотивната реакција на ученикот, занемарување на неговото ментално здравје, на медицинските и образовните потреби;
- Навредување, понижување, омаловажување, исмевање и повредување на чувствата на ученикот;
- Изложеност на семејно насилство;
- Ставање во самица, изолација или ставање во ќош или ходник како начин на казнување;
- Психолошко малтретирање од возрасни или други ученици, вклучително и преку информатичко-комуникациски технологии – ИКТ, како што се мобилните телефони и Интернет (познато како „кибернасилство“).

Емоционално/психолошко насилство претставува такво однесување кое доведува до моментално или трајно загрозување на психичкото и емоционалното здравје и достоинството на учениците. Се однесува и на ситуации во кои има пропусти за обезбедување на адекватна и поддржувачка средина за здрав емоционален и социјален развој во согласност со потенцијалите на ученикот.

Емоционалното насилство во училиштето опфаќа постапки со кои се врши етикетирање, игнорирање, навредување, уцена, обраќање со погрдни имиња, потценување, озборување, исмевање, неприфаќање, изнудување, манипулирање, заканување, застрашување, ограничување на движењето на ученикот, како и други облици на непријателско однесување.

3.6. Социјално насилство

Социјалното насилство ги вклучува следните облици на однесување: одвојување на ученикот од другите врз основа на различноста, доведување во позиција на нерамноправност и нееднаквост, дискриминација, недружење, игнорирање и неприфаќање по која било основа, исклучување од групата и изолација.

3.7. Сексуално насилство

Сексуалното насилство претставува вербално, физичко или симболичко однесување од сексуална природа со кое ученикот сексуално се вознемирува, наведува или принудува на учество во активности од сексуална природа кои ученикот не ги сака, не ги разбира или нема постигнато соодветно ниво на психо-социјален развој за да може да даде согласност. Сексуалната злоупотреба и експлоатација вклучуваат:

- Поттикнување или присила на ученик да се ангажира во каква било незаконска или психолошки штетна сексуална активност;
- Употреба на ученикот во комерцијална сексуална експлоатација;
- Употреба на ученикот во аудио или визуелни слики за детска сексуална злоупотреба;
- Детска проституција, сексуално ропство, сексуална експлоатација за патувања и туризам, трговија со луѓе (во и помеѓу земји) и продажба на ученик за сексуални цели и присилен брак.

Многу деца доживуваат сексуална виктимизација која не е придружена со физичка сила или контрола, но која сепак е психолошки наметлива, искористувачка и трауматична.

3.8. Врсничко насилство (булинг)

Врсничкото насилство (булинг) претставува збир на намерни негативни постапки, задавање или настојување да се зададе повреда или друг вид на непријатност и штета на друг ученик/ци. Овие постапки се подолготрајни и насочени кон ист ученик/ученичка или група на ученици од страна на еден ист ученик/ученичка или група на ученици. Булингот како поим означува агресија на еден кон друг ученик, најчесто на посилниот кон послабиот, при што напаѓачот и нападнатата страна може да биде поединец или група. Булингот може да се манифестира како физичко, психолошко или емоционално, социјално или сексуално насилство.

3.9. Кибернасилство

Кибернасилството претставува облик на малтретирање и вознемирување преку користење на компјутер, мобилен телефон или слични уреди. Тоа подразбира праќање на навредливи, деградирачки и непосакувани СМС- и ММС-пораки, фото и видеоклипови, праќање на имејл, чет, блогови (место каде што се случува директна комуникација на лица со размена на информации, мислења, активности и сл.), вознемирување преку телефонски повици, посетување на веб-страници со несоодветни содржини, онлајн радикализација, виртуелно сексуално насилство во видеоигри, насилство преку користење на социјалните мрежи какви што се ТикТок, Снепчет, Инстаграм, Фејсбук, Вајбер, Скајп и слични апликации.

3.10. Насилство мотивирано од омраза или предрасуди

Сите видови насилство можат да бидат мотивирани од омраза или предрасуди поврзани со личните карактеристики на ученикот жртва, на неговите родители/старатели, браќа/сестри или други членови на неговото семејство или негови другари, какви што се род, родов идентитет, сексуална ориентација, раса, боја на кожа, етничка и национална припадност, религија или верување, политичко убедување, попреченост или која било друга основа.

Родово заснованото насилство во училиштата се препознава во форма на сексуално, физичко или психолошко насилство што се одржува како последица на родовите норми и стереотипи и нееднаквата динамика на сили (дистрибуција на моќ) помеѓу различните позиции на мажот и жената во општеството.

Родово заснованото насилство се појавува и во интимните партнерски врски на учениците, кои најчесто почнуваат од основно училиште. Партнерското насилство кон ученичките се манифестира со забранување или контрола на движењето, изолирање од социјалниот круг, љубомора, уценување и забранување девојчето да се облекува како што сака и друго.